

בס"ד

השיעור מוקדש לעילוי נשמת מנחם אביצור בן יהודה אריה ז"ל

מכת הברד

לפרשת וארא (על פי שיעור של הרב אלחנן סמט)

גדול להבנת העניין. כגון: עשרה דורות מאדם ועד נח, ועשרה מנח ועד אברהם; שבעים אומות בני נח, ועוד.

הרב אלחנן סמט מדגיש, שהופעתו של המספר עשר אינה מבטלת את חשיבותו של המספר שבע אף באותה סדרה שיש בה עשרה רכיבים. לדוגמא: הרי "בעשרה מאמרות נברא העולם", והוא נברא בשבעה ימים! לדעתו דבר זה נכון אף ביחס לעשר המכות. כלומר, המכה השביעית בסדרת עשר המכות, מכת ברד, היא מכה מיוחדת, ולכן כללו מחלקי פרשות השבוע את שבע המכות הראשונות בפרשה אחת, ואת השלוש האחרונות בפרשה אחרת, ובכך רמזו לחשיבותה של המכה השביעית.

אלא שעלינו להסביר, במה מיוחדת מכת ברד משש קודמותיה ומן השלוש הבאות לאחריה? את השיעור השבוע נקדיש להיבטים שונים שבהם ניכר ייחודה של מכת הברד ולמשמעותו של ייחוד זה.

3. שמות ט"ג-ל"ה:

יג ויאמר ה' אל-משה, השפם בפקר, והתיצב לפני פרעה; ואמרת אליו, כה-אמר ה' אלקי העברים, שלח את-עמי, ויעבדני. יד פי בפעם הזאת, אני שלח את-כל-מגפתי אל-לבך, ובעבדך, ובעמך--בעבור תדע, כי אין כמני בכל-הארץ. טו כי עתה שלחתי את-ידי, ואף אותך ואת-עמך בדרך; ותפחד, מן-הארץ. טז ואולם, בעבור זאת העמדתך, בעבור, הראתך את-לחי; ולמען ספר שמי, בכל-הארץ. יז עודך, מסתולל בעמי, לבלתי, שלחם. יח הנני ממטיר פעת מחר, ברד כבד מאד, אשר לא-היה כמהו במצרים, למן-היום הוסדה ועד-עתה. יט ועתה, שלח העז את-מקנך, ואת כל-אשר לך, בשדה: כל-האדם והבהמה אשר-ימצא בשדה, ולא יאסף הביתה--וירד עליהם הברד, ומתו. כ הירא את-דבר ה' מעבדי פרעה--הניס את-עבדיו ואת-מקנהו, אל-הבתים. כא ואשר לא-שם לבו, אל-דבר ה' -ויעזב את-עבדיו ואת-מקנהו, בשדה. {פ}

כידוע, בין המספרים שעד עשר ישנם שני מספרים שיש להם חשיבות יתרה, והם חוזרים במקרא במקומות רבים ובהקשרים שונים. מספרים אלו הם עשר ושבע. במסכת אבות הוקדש רובו של הפרק החמישי לסדרות של דברים שונים, הערוכות לפי סדר המספרים של הפרטים באותן סדרות, והמספרים הם עשר, שבע וארבע. במשניות הראשונות נמנו סדרות של עשר, ואחדות מהן נוגעות למסופר בפרשות הראשונות של ספר שמות.

1. מסכת אבות פרק ה':

בעשרה מאמרות נברא העולם...

עשרה דורות מאדם עד נח...

עשרה דורות מנח עד אברהם...

עשרה נסיונות נתנסה אברה אבינו עליו השלום ועמד בכולם...

עשרה נסים נעשו לאבותינו במצרים ועשרה על היס.

עשר מכות הביא הקדוש ברוך הוא על המצריים במצרים ועשרה על היס.

2. עמוס חכם, בפירושו לספר שמות בסדרה 'דעת

מקרא' מעיר על כך:

השם 'עשר מכות' אינו נמצא בתורה ולא במקרא בכלל. היסוד לשם 'מכות' נמצא בדברי ה' אל משה במעמד הסנה (ג', כ): "ושלחתי את ידי והכיתי את מצרים", אולם בשום מקום אין התורה מכנה את האסונות שבאו על מצרים בשם 'מכות', ואף אינה מציינת את מספרם של האסונות האלה... הביטוי 'עשר מכות' כפי ששגור בפירו מקורו בפרקי אבות... ובהגדה של פסח: "אלו עשר מכות שהביא הקדוש ברוך הוא על המצרים במצרים", ושם נמנות עשר המכות על הסדר. ואף על פי שלא דיבר הכתוב על מספר המכות, ברור הוא שכוונתו ללמדנו, שבתכנית ערוכה ומחושבת הביא ה' על המצרים עשר מכות, והמספר 'עשר' הוא מעיקרי התכנית הזאת. וכיוצא בזה מצאנו גם במקומות אחרים בתורה, שלא פירש הכתוב את המספר, ואף על פי שהמספר הוא עיקר

המיוחד בהתראה זו הוא בפרדוכס שבה:
 מחד מודיע משה כי (פסוק יד):

”בפעם הזאת אני שלח את כל מגפתי אל לבך ובעבדיך
 ובעמך”

ומאיך הוא מורה לפרעה (פסוק יט):

”ועתה שלח העז את מקנך ואת כל אשר לך בשדה, כל
 האדם והבהמה אשר ימצא בשדה ולא יאסף הביתה –
 וירד עליהם הברד ומתו”

לאחר ההתראה, (פסוקים כ-כא) מתוארות התגובות
 השונות של המצרים למשמע ההתראה:

”הירא את דבר ה'... הניס את עבדיו ואת מקנהו אל
 הבתים”

מתוך אמונה שההתראה תתממש,

”ואשר לא שם לבו אל דבר ה', ויעזב את עבדיו ואת
 מקנהו בשדה”.

תיאור המכה מצוי בזיקה ברורה להתראה, אף שיש בו
 פרטים חדשים שלא נאמרו בה. ההשוואה הבולטת
 ביותר היא בקביעת חומרתו של הברד המופיעה
 בהתראה ובתיאור המכה.

4. הקבלת ההתראה (יח) לתיאור המכה (כז):

יח: ברד כבד מאד אשר לא היה כמהו במצרים למן
 היום הוסדה ועד עתה.

כז: ויהי ברד... כבד מאד אשר לא היה כמהו בכל ארץ
 מצרים מאז היתה לגוי.

ההבחנה בין הלוקים בברד לבין אלו שאינם לוקים בו
 קיימת גם בתיאור המכה, אלא שבו הבחנה זו שונה
 היא:

כה: ויך הברד בכל ארץ מצרים...

כו: רק בארץ גשן אשר שם בני ישראל לא היה ברד.

בתיאור תוצאות המכה שני חלקים עיקריים:

- בחלקה הראשון – בקשת פרעה ממשה ואהרן
 שיפסיקו את המכה (פסוקים כז-כח) ותגובת
 ההסכמה המסויגת של משה (פסוקים כט-ל).

- בחלקה האחרון – תפילת משה להפסקת המכה
 והיענות ה' (פסוק לג) ותגובת פרעה להפסקת המכה
 – הכבדת לבו (פסוקים לג-לד).

בין שני החלקים הללו (שיש ביניהם הקבלה) מופיעה
 הבחנה נוספת (שלישית) בין מה שלקה בברד – הפשתה
 והשעורה, לבין מה שלא לקה – החיטה והכוסמת
 (פסוקים לא-לב).

5. כמו כן, בין תחילת הפרשה לסיומה קיימת הקבלה:
 במטרת מכת ברד: (יד) בעבור תדע פי אין כמני בכל
 הארץ

במטרת הפסקתה: (כט) למען תדע פי לה' הארץ.

כב ויאמר ה' אל-משה, נטה את-ידיך על-השמים, ויהי
 ברד, בכל-ארץ מצרים: על-האדם ועל-הבהמה, ועל
 כל-עשב השדה--בארץ מצרים. כג ויט משה את-
 מטהו, על-השמים, וה' נתן קלת וברד, ותהלך אש
 ארצה; וימטר ה' ברד, על-ארץ מצרים. כד ויהי ברד--
 ואש, מתלקחת בתוך הברד: כבד מאד--אשר לא-היה
 כמהו בכל-ארץ מצרים, מאז היתה לגוי. כה ויך הברד
 בכל-ארץ מצרים, את כל-אשר בשדה, מאדם, ועד-
 בהמה; ואת כל-עשב השדה הפה הברד, ואת-כל-עץ
 השדה שבר. כו רק בארץ גשן, אשר-שם בני ישראל--
 לא היה, ברד. כז וישלח פרעה, ויקרא למשה ולאהרן,
 ויאמר אליהם, חטאתי הפעם: ה' הצדיק, ואני ועמי,
 הרשעים. כח העתירו, אל-ה', ורב, מהית קלת אלקים
 וברד; ואשלחה אתכם, ולא תספון לעמד. כט ויאמר
 אליו, משה, כצאתי את-העיר, אפרש את-כפי אל-ה';
 הקלות יחדלון, והברד לא יהיה-עוד, למען תדע, כי לה'
 הארץ. ל ואתה, ובעבדיך: ידעתי--כי טרם תיראון, מפני
 ה' אלקים. לא והפשתה והשערה, נפתה: כי השערה
 אביב, והפשתה גבעל. לב והחטה והכסמת, לא נפו: כי
 אפילת, הנה. לג ויצא משה מעם פרעה, את-העיר,
 ויפרש כפיו, אל-ה'; ויחדלו הקלות והברד, ומטר לא-
 נתן ארצה. לד וירא פרעה, כי-חדל המטר והברד
 והקלת--ויסוף לחטא; ויכבד לבו, הוא ועבדיו. לה ויחזק
 לב פרעה, ולא שלח את-בני ישראל: כאשר דבר ה',
 ביד-משה.

תיאור מכת הברד נחלק לשלושה חלקים:

- ההכנות למכת ברד (ההתראה, תגובת המצרים) -
 פסוקים י"ג-כ"א
- תיאור המכה עצמה - פסוקים כ"ב-כ"ו
- תוצאות המכה (כניעת פרעה; נזקי הברד לצומח;
 תפילת משה והפסקת המכה; הכבדת לב פרעה) -
 פסוקים כ"ז-ל"ה

מילה מנחה החוזרת את שלושת חלקי תיאור מכת הברד
 היא באופן לא מפתיע, 'ברד', המופיעה 14 פעמים, שהן
 2X7. מילה מנחה נוספת המופיעה אף היא 14 פעמים
 לכל אורך היחידה היא שם ה'.

תחילת הפרשה מכילה ברובה את ההתראה לפרעה
 (פסוקים יג-יט), שהיא הארוכה בכל ההתראות שיש
 בסיפור עשר המכות. ההתראה נאמרת מפי ה' למשה,
 המצטווה למסור אותה לפרעה. אמנם, אין הכתוב מציין
 את מסירתה לפרעה, אך הקורא משלים זאת מדעתו
 כאשר הוא קורא כיצד הגיבו המצרים על ההתראה:
 תגובתם מובנת רק על סמך ההנחה שמשה חזר על
 ההתראה באזני פרעה ובאזני עבדיו.

מפרשים שהכוונה למכת ברד שהכתה את עשב השדה שהבכיר (-השעורה והפשתה).

ג. העומדים על דברי רש"י ככתבם וכמשמעם, שהכוונה למכת בכורות. הללו מפרשים את המילים "בפעם הזאת" כמוונות ל'סדרה הזאת' האחרונה של המכות – באח"ב – סדרה הנפתחת בברד וחותרמת במכת בכורות. ראה לדוגמה דברי עמוס חכם בפירושו בסדרה 'דעת מקרא' כאן, הערה 27א.

ומעיר הרב סמט, שהתשובה לשאלה הנ"ל, נמצאת כנראה דברי מדרש הגדול לפסוקנו.

9. 'מדרש הגדול לספר שמות', מהדורת מרדכי מרגליות, מוסד הרב קוק תשל"ו, עמ' קלג:

... מה תלמוד לומר "את כל"? מלמד ששקולה מכת ברד כנגד עשר מכות.

מקורו של ר' דוד העדני, מחברו של מדרש הגדול בן המאה הי"ג, הוא כנראה בפירוש רש"י, שכן לא מצינו לדברים אלו מקור במדרשי חז"ל. ואם כן, אחת מן השתיים: או שלפניו עמדה גרסה בכתב היד של פירוש רש"י שבו השתמש 'מכת ברד', או שהוא תיקן מסברתו את מה שנראה בעיניו כשיבוש מוכח.

אבל עדיין נשאלה השאלה: מדוע שקולה מכת ברד כנגד כל המכות עד שהכתוב מכנה אותה "כל מגפתי"? ומסביר הרב סמט, שחמורה מכת הברד משאר המכות, ועל כן 'שקולה כנגדן', משתי בחינות:

- **תוצאותיה** – הפגיעה שפגעה בנפגעים השונים
- **הופעתה ואופייה** המיוחדים, שאף אם אין הם מגדילים את פגיעתה הממשית, הם מעצימים את השפעתה הפסיכולוגית.

את שני הסעיפים הבאים נקדיש לשתי הבחינות הללו של מכת ברד.

הנפגעים במכת ברד

ניתן לחלק את עשר המכות בדרכים שונות. ראשית נבחין בין המכות המהוות מטרד לאדם (אף אם המטרד הוא חמור וקשה לשאתו) לבין אלו המאיימות על עצם קיומו: מכות דם, צפרדע, כינים, ערוב, שחין וחושך הן מכות המהוות מטרד, אך אינן מאיימות על עצם הקיום. המכה הראשונה שפגעה בעצם הקיום היא מכת הדבר, אלא שהנפגעות בה היו הבהמות, ורק כתוצאה מכך נפגע גם קיומו של האדם, שעבודתו ופרנסתו תלויות במידה רבה בהמות.

10. מכת ארבה פגעה בצומח וכילתה אותו (שמות י' ט"ו):

וַיֹּאכֵל (- הארבה) אֶת כָּל עֵשֶׂב הָאָרֶץ וְאֶת כָּל פְּרִי הָעֵץ... וְלֹא נֹתַר כָּל יֶרֶק בְּעֵץ וּבְעֵשֶׂב הַשָּׂדֶה בְּכָל אֶרֶץ מִצְרָיִם.

"כל מגפתי"

התבוננות באופייה של מכת ברד כפי שהוא מתואר בכתוב, והשוואתה למכות האחרות, יבהיר יותר את ייחודה. כבר בראשיתה של ההתראה מופיעה הגדרה ייחודית של מכת ברד, עוד בטרם נזכרה מהותה:

"כִּי בַפֵּעַם הַזֹּאת אֲנִי שֹׁלַח אֶת כָּל מַגְפָּתִי אֶל לְבָדְךָ וּבְעֵבְדֶיךָ"

ונשאלת השאלה: מהי כוונת הכתוב כשהוא מגדיר את מכת ברד במילים "כל מגפתי"?

בין מפרשינו הראשונים קיימות שתי תפיסות פרשניות להסבר הדבר:

תפיסתו של רשב"ם היא שמכת ברד עצמה היא בעלת אופי רבגוני, ועל כן היא איננה 'מגפה' אחת אלא 'מגפות' רבות ("כל מגפתי" פירושו לפי זאת "הרבה ממגפתי", כפי שתרגם רס"ג).

6. וכך אומר רשב"ם:

"מגפותי" – מיני חבלות והכאות: אש וברד ואבני אלגביש וגופרית ושלג וקיסור.¹

אף ראב"ע בביאורו הארוך פירש בדרך דומה, אלא שהוא נאמן יותר לתיאור המכה בספר שמות, ואינו כולל בה דברים שהוזכרו במקומות אחרים במקרא.

7. ראב"ע על "את כל מגפותי":

הזכיר "מגפותי" בעבור הקולות והברד והמטר והאש שהתחברו.

רש"י, לעומת הפרשנים הללו, רואה את המילים "כל מגפתי" כמתייחסות לכלל המכות, ועל כן הוא מסיק,

8. רש"י על "את כל מגפותי":

"את כל מגפתי" – למדנו מכאן שמכת בכורות שקולה כנגד כל המכות.

והמעין בדבריו תמה: 'מכת בכורות' – מי הזכיר את שמה כאן? הרבה קולמוסין נשתברו בביאור דברי רש"י הקשים הללו, החל בימי בעלי התוספות שדנו בדבר זה בפירושיהם, ועד לימינו.

ניתן לסכם את הדעות השונות בשלוש דרכים:

- המִשְׁנִים את הגרסה ברש"י למכת 'ברד' (ראה דברינו להלן ביחס לבעל מדרש הגדול) או למכת 'בצורת', שמשמעה גם כן מכת ברד.
- המִשְׁנִים את הקריאה בדברי רש"י (בלא לשנות הגרסה) וקוראים 'בכורות' בשורוק בוי"ו. גם הללו

1 א. אבני אלגביש מוזכרות בשני מקומות בספר יחזקאל – "ג, א ו-ג; ל"ח, כב – ומן ההקשר בשני המקומות ברור שהכוונה לאבני ברד.

ב. הגפרית נזכרה ביחד עם אבני האלגביש שימטיר ה' על גוג: "וְנִשְׁפָּטִי אֹתוֹ בְּדָבָר וּבְדָם וְנִשְׁמַח שׁוֹטֵף וְאֶבְנֵי אֶלְגָבִישׁ אֲשֶׁר וְגִפְרִית אֲמַטִּיר עָלָיו וְעַל אֲגָפָיו וְעַל עֵמִים רַבִּים אֲשֶׁר אֹתוֹ" (יחזקאל ל"ח, כב). ניכרת כאן השפעת סיפור המכות שבספר שמות (וכן הוזכרה המטרת אש וגפרית בסיפור סדום).

ג. שלג וקיסור לקוחים מתהילים קמ"ח, ח: "אֲשׁ וּבְרֶד שְׁלֵג וְקִיסוֹר...".

שאר המכות ה'קיומיות', אך דווקא משום כך היא קלה מהן, מכיוון שאינה פוגעת נקודתית במין אחד פגיעה אנושה, אלא פגיעתה מרחבית ועל כן שטחית יותר

דבר זה מסביר ייחוד נוסף המתבלט במכת ברד, והוא הקשר המפורש בכתוב בינה לבין מכות אחרות. רמזים לקשרים בין המכות קיימים אמנם גם בתיאורי מכות אחרות,² אולם במה שנוגע למכת ברד אין מדובר ברמז אלא בדברים מפורשים. בהתראה המופיעה במחצית הראשונה של התיאור נאמר (שמות ט' ט"ו):

עֲתָה שְׁלַחְתִּי אֶת יָדִי וְאֵד אֹתָךְ וְאֵת עַמְּךָ בְּדָבָר וְתִכָּחַד מִן הָאָרֶץ.

הדבר, המכה החמישית, פגעה רק בבהמות, וכאן אומר ה' שהיה יכול להפנות את הדבר גם אל בני האדם ולהכחידם מן הארץ, אבל הוא לא עשה כן "בַּעֲבוּר הָרֵאֲתָךְ אֶת כְּחִי (- באמצעות המכות הבהמות) וְלִמְעַן סִפֵּר שְׁמִי בְּכָל הָאָרֶץ".

מכת ברד נתפסת אפוא כהמשך וכהשלמה לדבר: היא פוגעת הן בבהמה והן באדם וממיתה אותם. וכאן ראוי להזכיר שבמילים 'ברד' ו'דבר' אותן אותיות בסדר שונה. כשם שבתיאור מכת ברד יש אזכור של מכה אחרת, מכת דבר, כך במכה אחרת – מכת ארבה הסמוכה, המכה השמינית הפותחת את פרשת בא, נזכרת מכת ברד. ולא פעם אחת היא נזכרת, אלא שלוש פעמים.

14. בין מכת הברד למכת הארבה:

בהתראה י וְאֶכַל אֶת יִתְרֵי הַפְּלִטָה הַנִּשְׁאָרִת לְכֶם מִן הַבָּרָד בְּצִיּוּי ה' עַל הַבָּאֵת הַמַּכָּה יב וְיֹאכַל אֶת כָּל עֵשֶׂב הָאָרֶץ אֶת כָּל אֲשֶׁר הַשָּׂאִיר הַבָּרָד בְּתִיאור הַמַּכָּה עֲצֵמָה טו וְיֹאכַל אֶת כָּל עֵשֶׂב הָאָרֶץ וְאֵת כָּל פְּרִי הָעֵץ אֲשֶׁר הוֹתִיר הַבָּרָד.

כלומר, מכת ארבה נתפסת במפורש, ובהדגשה משולשת, כהמשך וכהשלמה של מכת הברד. ונראה שאריכות הכתוב במכת הברד בפסוקים לא-לב להבחין בין הפשתה והשעורה שנוכו לבין החיטה והכוסמת שלא נוכו היא מעין מבוא לאמור במכה הבאה – החיטה והכוסמת הן שנאכלו בין שאר הדברים לאחר מכן על ידי הארבה.

15. וכך כתב רשב"ם בביאורו לפסוק לב ד"ה לא נוכו:

"להודיעך שמה שלא שיבר הברד אכל הארבה. הברד מקלקל את הקשה, והארבה אוכל את הרך".

משמעות מכת הארבה היא אפוא רעב לאדם בארץ מצרים, ולא בכדי מבקש פרעה.

11. שמות י' יז:

... וְהִעֲתִירוּ לָהּ אֶ-לֶקְיָכֶם וְיִסֵּר מֵעָלֶי רַק אֶת הַמָּוֶת הַזֶּה. וכמוכן מכת בכורות פוגעת ישירות באדם ובבהמה – בכורות של אלו, אך מהווה איום על הכול.

12. שמות י"ב ל"ג:

וְתִחַזַּק מִצְרַיִם עַל הָעַם לְמַהֵר לְשַׁלְּחֵם מִן הָאָרֶץ כִּי אָמְרוּ פִלְנֵנוּ מַתִּים.

נבחן עתה את מכת ברד. מי הם הנפגעים ממכה זו? בהתראה עליה נאמר (שמות ט' י"ט):

הָאָדָם וְהַבְּהֵמָה אֲשֶׁר יִמְצָא בַשָּׂדֶה וְלֹא יֵאָסֹף הַבֵּיתָה וְיִרְדַּע עֲלֵהֶם הַבָּרָד – וּמָתוּ.

התראה זו נועדה לגרום למצרים לאסוף את מי שניתן להכניסו הביתה. אולם נזקה של מכת ברד בפועל היה רחב יותר, כמתואר בבוא המכה.

13. שמות ט' כ"ה:

וַיֵּד הַבָּרָד בְּכָל אָרֶץ מִצְרַיִם אֶת כָּל אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה:

(1) **מְאָדָם**

(2) **וְעַד בְּהֵמָה**

(3) **וְאֵת כָּל עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה הַכֹּה הַבָּרָד וְאֵת כָּל עֵץ הַשָּׂדֶה שֶׁבָר.**

הפגיעה בצומח, יסוד מְחִייתו של האדם, נעשית כאן לראשונה בסדרת המכות. נמצא, כי מכת ברד ממשכה את מכת דבר שלפניה בכך שהיא ממיתה את הבהמות; מקדימה את מכת ארבה שאחריה בכך שהיא מכה את עשב השדה ואת כל עץ השדה; ומהווה פתיחה למכת בכורות החותמת את המכות בכך שהיא ממיתה גם בני אדם.

אין עוד מכה הפוגעת בקיומו של האדם בדרך שבה נפגעים הצומח והחי שבים תלוי קיומו, הפוגעת גם באדם עצמו באופן ישיר. נמצא שמכת ברד חמורה ומקיפה יותר מכל שאר המכות וישקולה כנגדן.

אמנם מבחינת חומרת הפגיעה, קלה מכת ברד משלוש המכות האחרות הפוגעות בקיומו של האדם: את הפגיעה בבהמה ובאדם במכת ברד ניתן היה למנוע בדרך קלה – בהכנסתם הביתה, ובהתראה עליה אף נדרש פרעה לעשות כן! הצלה מעין זו לא הייתה אפשרית במכת דבר, ולא במכת בכורות. אף הפגיעה בצומח במכת ברד הייתה קלה יותר מזו שבמכת ארבה: ראשית, החיטה והכוסמת לא נוכו בברד, אך נאכלו על ידי הארבה. שנית, הברד אמנם שבר את עשב השדה (שהיה בבישולו) ואת עץ השדה, אך לא כילה אותם – השעורה והפשתה שנשברו בברד היו ראויות עדיין למרעה הבהמות, ואת העצים השבורים ניתן לשקם; רק הארבה כילה לחלוטין את כל הצומח. נמצא שמבחינת ההיקף חמורה מכת ברד מכל

2 לדוגמה: במכת דם נאמר (ז', כא) " וַיִּבְאֵשׁ הַיָּאֵר " ובמכת צפרדע נאמר (ח', ז) " וַתִּבְאֵשׁ הָאָרֶץ "; על הארבה נאמר (י', ה) " וַיִּכְסֶה אֶת עֵין הָאָרֶץ וְלֹא יוּכַל לִרְאֹת אֶת הָאָרֶץ ", ובתיאור המכה עצמה נאמר (שם, טו) " וַיִּכַּס אֶת עֵין כָּל הָאָרֶץ, וַתִּחַשֵּׁד הָאָרֶץ, וּבְכָךְ רִמְזָת מַכַּת אֲרֵבָה לַמַּכָּה הַבָּאָה אַחֲרֶיהָ – מַכַּת חֹושֶׁךְ.

"חֲטָאתִי הַפֶּעַם, ה' הַצְדִּיק..."

הבאנו לעיל את דברי ראב"ע, אשר ראה בצירוף שבו אנו דנים כעת את הפירוש הנכון לתיאור מכת ברד כ"כ"ל מגפתי". נביא את דבריו בשנית, אך הפעם בשלמותם.

18. ראב"ע, כ"כ"ל מגפתי":

הזכיר "מגפתי" (-בלשון רבים) בעבור הקולות והברד והמטר והאש שהתחברו. ולא ראינו שפחד פרעה בכל המכות העוברות כאשר פחד מזאת, ואמר (בפסוק כז) "ה' הצדיק".

דברי ראב"ע אלו מעמידים אותנו על ייחוד נוסף של מכת ברד – תגובתו של פרעה למכה.

19. שמות ט' כז-כח:

וַיִּשְׁלַח פְּרַעְה וַיִּקְרָא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם: חֲטָאתִי הַפֶּעַם, ה' הַצְדִּיק וְאֲנִי וְעַמִּי הָרְשָׁעִים! הֶעֱתִירוּ אֵל ה' וְרַב מְהִיֵּת קִלְתֵּי אֱ-לֹהִים וּבָרַד וְאֶשְׁלַחָה אֲתָכֶם וְלֹא תִסְפוּן לַעֲמֹד.

אין זו הפעם הראשונה שפרעה מוכן לשלח את העם בעקבות מכה. לראשונה הוא הסכים לכך בעת מכת הצפרדעים (שמות ח' ד):

הֶעֱתִירוּ אֵל ה' וְסָר הַצְּפַרְדֵּיִם מִמֶּנִּי וּמֵעַמִּי וְאֶשְׁלַחָה אֶת הָעָם וַיִּזְבְּחוּ לֵה'.

בשנית, הסכים פרעה לשלח את העם בעת מכת ערוב.

20. שמות ח' כא-כד:

... לְכוּ זָבְחוּ לֵא-לֹהֵיכֶם בְּאֶרֶץ. וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לֹא נִכְוֵן לַעֲשׂוֹת כֵּן... דָּרָךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים נִלְךְ בְּמִדְבָּר... וַיֹּאמֶר פְּרַעְה: אֲנֹכִי אֶשְׁלַח אֲתָכֶם וְזָבַחְתֶּם לֵה' אֱ-לֹהֵיכֶם בְּמִדְבָּר רַק הָרְחֵק לֹא תִרְחִיקוּ לְלָכֶת, הֶעֱתִירוּ בְּעַדִּי.

אלא שנבדלת תגובת פרעה למכת ברד מתגובתו לשתי המכות האחרות, בדבריו בפסוק כז, שהם מפתיעים ביותר:

"חֲטָאתִי הַפֶּעַם, ה' הַצְדִּיק וְאֲנִי וְעַמִּי הָרְשָׁעִים!"

זוהי לשון וידוי. בדברים אלו מכיר פרעה בכך שחטא לה' בזאת שסירב לשלח את העם, ולא עוד אלא שהוא מצדיק את דינו של ה' שהביא עליו את המכות – "ה' הצדיק!".

במכת הצפרדע חסר הווידוי הזה וניכר כי הסכמתו של פרעה לשלח את העם לזבוח לה' נובעת רק מלחץ המכה ורצונו להשתחרר ממנה, ולא מתוך הכרה פנימית. עוד יותר בולט הדבר במכת ערוב: הסכמתו של פרעה להליכת העם לזבוח נעשית בדרך של משא ומתן ושל התפשרות והתניית תנאים מצדו – "רק הרחק לא תרחיקו ללכת".

לעומת זאת, בהסכמתו במכת ברד, אין כל הגבלה והתניה, ופרעה אף אינו מזכיר את תכלית ההליכה – לזבוח לה'. מנגד, הוא מנסח את הסכמתו הן בדרך החיוב – "אֶשְׁלַח אֲתָכֶם", והן בדרך השלילה – "וְלֹא תִסְפוּן לַעֲמֹד".

אופייה המיוחד של מכת ברד

אופייה של מכת ברד הוא ניסי מובהק. אף שאר המכות היו ניסיות כמובן, אולם ברובן הנס היה בזימונה של תופעת טבע מוכרת לזמן הנחוץ להופעתה, ובהעצמתה של אותה תופעת טבע בדרך שתגרום סבל רב. כך היה ביחס למכות התלויות בבעלי חיים (צפרדע, כינים, ערוב, ארבה), וכך אף ביחס למגפות ולמחלות שפגעו באדם ובבהמה (כינים, דבר, שחין ואף מכת בכורות).

דבר זה ניתן להיאמר אף על הברד. ירידת ברד במצרים, שבה כמעט שאין יורד גשם, היא אירוע נדיר ביותר, אולם בכל זאת אירוע אפשרי (כנרמז בפסוק יח). אף גודלו של הברד ועצמת ירידתו הנלמדים מתוצאותיו – ברד שהורג בהמה ואדם, עדיין אין בהם כדי לחרוג מאופיין של שאר המכות. אולם פרט אחד בתיאור המכה הופך אותה לניסית בעצמות.

16. שמות ט' כ"ד:

וַיְהִי בְרֹד וְאֵשׁ מִתְלַקַּחַת בְּתוֹךְ הַבָּרָד... וְכִן מֵתָאֵר זֹאת מִדְּרַשׁ שְׁמוֹת רַבֵּה (יב, כד):

נס בתוך נס... משל למה הדבר דומה: לשני לגיונות קשין שהיו נלחמים זה עם זה, לימים הגיע זמן מלחמתו של מלך, ועשה המלך שלום ביניהם ועשו שליחות המלך ביחד. כך, אש וברד צהובין זה לזה, כיון שהגיע זמן מלחמתה של מצרים, עשה הקב"ה שלום ביניהם והכו במצרים.

מאפיין נוסף של מכת ברד, שמיוחד אך לה, הוא אופייה החזותי-שמיעתי (שמות ט' כ"ג):

וְה' יָתַן קִלְתֵּי וּבָרַד וְתִהְיֶה אֵשׁ אֶרְצָה וַיִּמְטֵר ה' בָּרַד... האפקט הנובע מצירוף המראה המדהים של אבני ברד ענקיות מלוות באש הניתכת ארצה, וכל זאת ברעש אדיר, היה מבהיל מאוד. ועל כן התחנן פרעה (שמות ט' כ"ח):

הֶעֱתִירוּ אֵל ה', וְרַב מְהִיֵּת קִלְתֵּי אֱ-לֹהִים וּבָרַד... ומשה מבטיח (שמות ט' כ"ט):

הַקְּלוֹת יִחְדְּלוּ וְהַבָּרַד לֹא יִהְיֶה עוֹד.

וכך אכן קורה בפועל (לג):

"וַיִּחְדְּלוּ הַקְּלוֹת וְהַבָּרַד"

והכבדת לבו של פרעה מתרחשת כאשר ראה זה

"כִּי חָדַל הַמֶּטֶר וְהַבָּרַד וְהַקְּלוֹת"

ומסכם הרב סמט

צירוף אופייה הניסי המיוחד של מכת ברד, אשר בלט לעין במראה הברד והאש יחדיו, עם האפקט החזותי-שמיעתי המיוחד לה, אף שלא היה בו כדי לשנות את ממדי הנזק הממשי של המכה, היה בו כדי לפשט עקמומיות שבלב פרעה ובלב עבדיו.

אם פרעה מתוודה באמת, הרי הוא בבחינת "האומר אחטא ואשוב, אחטא ואשוב" ש"אין מספיקין בידו לעשות תשובה" (משנה יומא פ"ח מ"ט). לא כך נראה לנו וידויו הראשון של פרעה במכת ברד. כאן הוא נראה כבעל תשובה אמיתי, והווידי שבינו מהווה הפתעה גדולה במהלך סיפור המכות.

"וַיִּסָּף לַחֲטָא וַיִּכְבַּד לְבוֹ"

עוד בטרם החלו עשר המכות הודיע ה' למשה.

24. שמות ז', ג':

"וַאֲנִי אֶקְרָא אֶת לֵב פְּרָעָה, וְהִרְבִּיתִי אֶת אֲתֵנִי וְאֶת מוֹפְתֵי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם".

בפועל, לא מצאנו שה' הוא שהקשה את לב פרעה, עד המכה השישית – מכת שחין, שבה מצאנו זאת.

בחמש המכות הראשונות אין הכתוב מייחס את חיזוק לב פרעה לה', ואדרבה, יש שהוא מייחסו לפרעה עצמו, כמו לאחר סוף מכת הערוב.

25. שמות ח', כח:

"וַיִּכְבַּד פְּרָעָה אֶת לְבוֹ גַם בַּפְּעַם הַזֹּאת וְלֹא שָׁלַח אֶת הָעָם"

26. לאחר מכת שחין נאמר לראשונה (שמות ט' יב):

"וַיִּחַזַּק ה' אֶת לֵב פְּרָעָה וְלֹא שָׁמַע אֲלֵהֶם..."

27. ושוב אחר מכת ארבה (שמות י', כ):

"וַיִּחַזַּק ה' אֶת לֵב פְּרָעָה וְלֹא שָׁלַח אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל."

28. ובמכת חושך (שמות י', כז):

"וַיִּחַזַּק ה' אֶת לֵב פְּרָעָה וְלֹא אָבָה לְשַׁלְּחֵם."

ובפסוקי הסיכום של המכות, הבאים שלפני מכת בכורות.

29. שמות י"א, י:

"וַיִּחַזַּק ה' אֶת לֵב פְּרָעָה וְלֹא שָׁלַח אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶצוֹ."

ובמכת בכורות עצמה, שוב לא חיזק ה' את לב פרעה, ופרעה אכן משלח את העם.

30. על הבחנה זו בין חמש המכות הראשונות לבין המכות הבאות אחריהן עמד מדרש תנחומא (וארא ג):

"וַיִּחַזַּק לֵב פְּרָעָה" – בחמש מכות הראשונות אין כתיב בהן אלא "וַיִּחַזַּק לֵב פְּרָעָה". כיוון שבאו חמש מכות ולא שילח, אמר הקב"ה: מכאן ואילך, אם רצה לשלוח – איני מקבל, שכך כתיב בחמש מכות האחרונות "וַיִּחַזַּק ה' אֶת לֵב פְּרָעָה".

דברי המדרש האחרונים "שכך כתיב בחמש מכות האחרונות ויחזק ה' את לב פרעה" אינם מדויקים: לא רק במכת בכורות לא נאמר פסוק כזה, וגם לא יכול היה להיאמר, אלא גם במכת ברד הנידונה בעיונו לא נאמר

ונראה שמה הביא את פרעה להרכנת ראש זו לראשונה, למה שנראה כחזרה בתשובה, הוא חומרתה של מכת ברד ואופייה הניסי והחזותי-שמיעתי. ורמז לכך נמצא בדבריו של פרעה

"וַיִּרְבַּ מְהִיֵּת קִלְתָּ אֶ-לֵהִים וּבְרַד".

יתכן, שייחוד נוסף של מכת ברד השפיע על פרעה: זוהי המכה, שעם כל חומרתה בכך שהיא פוגעת בחיי אדם ובהמה, הזהיר אותו ה' מראש מפניה ואפשר לו להינצל מפגיעתה החמורה הזאת (פסוק יט).

21. על כך אומר מדרש שמות רבה (יב, יט):

בוא וראה רחמיו של הקדוש ברוך הוא: אפילו בשעת כעסו ריחם על הרשעים ועל בהמתם... והיה מזהירן שישמרו עצמן ואת בהמתם כדי שלא ילקו בברד.

22. וכך נתבארה תגובת פרעה במדרש תנחומא בובר (וארא כ):

אמרו רבותינו: בכל המכות לא אמר פרעה "ה' הצדיק" אלא במכת ברד בלבד, למה? אדם שהוא מבקש להילחם עם חברו ולנצח אותו – פתאום הוא בא עליו, והורגו ונוטל כל מה שיש לו. אבל הקב"ה אמר לפרעה "וְעַתָּה שְׁלַח הָעֵז אֶת מִקְנֶךָ" וגו', באותה שעה אמר: "ה' הצדיק!"

ומעיר הרב סמט, שבמכות קודמות ההבחנה בין המצרים שלקו לבין בני ישראל שלא לקו לא השפיעה על פרעה. אולם במכת ברד נוספת הבחנה חדשה בין "הַיָּרָא אֶת דְּבַר ה' מֵעַבְדֵי פְּרָעָה" – שעבדיו ומקנהו ניצלו, לבין "וְאֶשֶׁר לֹא שָׁם לְבוֹ אֶל דְּבַר ה'" – שהביא על עבדיו ועל מקנהו מוות, ויתכן שהבחנה זו, כאשר ניכרה לעיני פרעה בכל ממשותה, השפיעה אף היא על חרטתו ועל כניעתו לפני ה'.

תגובת הווידי של פרעה על מכת ברד, שאנו דנים בה בסעיף זה, לכאורה אינה ייחודית לנוכח תגובתו על המכה הבאה – מכת ארבה.

23. שמות י' טז-יז:

וַיִּמְהַר פְּרָעָה לְקַרְא לְמִשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַיֹּאמֶר: חֲטָאתִי לָהּ אֶ-לֵהִיכֶם וְלָכֶם. וְעַתָּה, שָׂא נָא חֲטָאתִי אֶךְ הַפְּעַם וְהַעֲתִירוּ לָהּ אֶ-לֵהִיכֶם וְיִסַּר מֵעָלַי רַק אֶת הַמִּוֹת הַזֶּה.

שהרי, גם כאן לשון וידי והכרה בחטא. אמנם חסר כאן צידוק הדין שמצאנו בווידי הקודם ("ה' הצדיק..."), ואף התחייבות לשלח את העם חסרה כאן, ובכל זאת אף זהו וידי!

מסביר הרב סמט, שהחיסרון בווידי הזה של פרעה הוא בכך שהוא בא בשנית, אחר שפרעה חזר בו מן הווידי הראשון "וַיִּסָּף לַחֲטָא" (פסוק לד). עתה, במכת הארבה, אין אנו מאמינים לו עוד, ווידי נראה לנו שקרי. ואף

34. ר"ע ספורנו בביאורו לפסוק "ואני אקשה את לב פרעה" (ז', ג) כותב:

אין ספק שלולא הכבדת הלב, היה פרעה משלח את ישראל בלי ספק, לא על צד תשובה והכנעה לא-ל יתברך, שיתנחם מהיות מורד... אלא על צד היותו בלתי יכול לסבול עוד את צרת המכות... וזאת לא הייתה תשובה כלל. אבל אם היה פרעה חפץ להיכנע לא-ל יתברך ולשוב אליו בתשובה שלימה, לא היה לו מזה שום מונע.

ומסביר הרב סמט, שהראיה לדברי ספורנו הללו היא ממכת ברד. הנה, בבוא מכת ברד – "פרעה חפץ להיכנע לא-ל יתברך ולשוב אליו בתשובה שלמה", שהרי הוא מתוודה ואומר "חֲטָאתִי הִפְעֵם ה' הַצְדִּיק וְאֲנִי וְעַמִּי הִרְשָׁעִים". בהגיעו לידי כך, היעלה על הדעת שה' יכביד את לבו וימנענו מן התשובה?

כך אמנם עשה ה' לאחר מכת שחין, המכה השישית, "וַיִּחַזֵּק ה' אֶת לֵב פְּרָעָה וְלֹא שָׁמַע אֶלְהֵם" (ט', יב) – אולם שם לא חזר פרעה בתשובה. הצטברות המכות עד למכה זו הייתה עשויה להכניע את פרעה שלא על דרך התשובה והכניעה האמיתית לה', ועל כן חיזק ה' את לבו "שיתאמץ לסבול המכות, ולא ישלח מיראת המכות את ישראל" (לשון הספורנו על ז', ג).

כך יעשה ה' לפרעה גם לאחר מכת ארבה: "וַיִּחַזֵּק ה' אֶת לֵב פְּרָעָה וְלֹא שָׁלַח אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (י', כ). אמנם לפני כן התוודה פרעה ואמר "חֲטָאתִי לֵה' אֶ-לֵהֵיכֶם וְלָכֶם", אולם לאחר שחזר בו מווידויו במכה הקודמת, מכת ברד, ברור עתה שאין זה וידוי אמיתי, אלא הוא נאמר מן השפה ולחוץ "על צד היותו בלתי יכול לסבול עוד את צרת המכות". דבר זה ניכר מדברי פרעה בעצמו, המוסיף לדברי הווידוי שלו את הבקשה: "וַיִּסָּר מֵעָלֵי רַק אֶת הַמָּוֶת הַזֶּה". לפיכך מחזק ה' את לבו שלא לשלח את ישראל.

מסכם הרב סמט ואומר: זהו אפוא ההסבר לחריגתה של מכת ברד מסביבתה: אמנם החל ממכת שחין – המכה השישית – החל לחזור הביטוי "וַיִּחַזֵּק ה' אֶת לֵב פְּרָעָה", וכך הוא מופיע במכת ארבה ובמכת חושך, אך במכה השביעית – מכת ברד, נעדר ביטוי זה, מפני שכאן נראה שפרעה עלה על דרך התשובה אל ה', ואם כן, ה' לא יקשה עליו ללכת בה. אלא שפרעה חזר בו בעצמו: "וַיִּסָּר מֵעָלֵי רַק אֶת לֵב פְּרָעָה וְלֹא שָׁלַח אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (י', כ). אמנם פרעה "חֲטָאתִי". והנה שב פרעה לחטוא מעצמו ובבחירתו.

ראינו בשיעור את ייחודה רב הפנים של המכה השביעית, מכת ברד: בהיקף הרחב של פגיעתה בקיום – בצומח,

פסוק זה או בדומה לו. ואדרבה, לאחר שסרה מכת הברד מתוארת הכבדת לבו של פרעה כחטא שחטא הוא עצמו.

31. שמות ט' לד-לה:

וַיִּרְא פְּרָעָה כִּי חָדַל הַמָּטָר וְהַבָּרָד וְהַקָּלֶת וַיִּסָּף לַחֲטֹאֵת וַיִּכְבַּד לִבּוֹ הוּא וְעַבְדָּיו. וַיִּחַזֵּק לֵב פְּרָעָה וְלֹא שָׁלַח אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל...³

ונשאלת השאלה: מהי הסיבה לחריגתה של מכת ברד מן המכות האחרונות שאליהן היא שייכת, בעניין זה שבה לא ה' הוא שהכביד את לב פרעה?

בהסבר ההכבדה שהכביד ה' את לב פרעה (וכן את לבם של אישים נוספים במקרא) נחלקו הרמב"ם וכמה מפרשים והוגי דעות שעמדו כנגדו.

32. לדעת הרמב"ם בהלכות תשובה (פרק ו' הלכה ג):

אפשר שיחטא אדם חטא גדול או חטאים רבים, עד שיתן הדין לפני דין האמת, שיהא הפרעון מזה החוטא על חטאים אלו שעשה ברצונו ומדעתו – שמונעין ממנו התשובה ואין מניחין לו רשות לשוב מרשעו, כדי שימות ויאבד בחטאו שעשה... לפיכך כתוב בתורה 'ואני אחזק את לב פרעה' – לפי שחטא מעצמו תחילה... נתן הדין למנוע התשובה ממנו עד שנפרע ממנו; לפיכך חיזק הקב"ה את לבו.

אולם, כמה מפרשים והוגי דעות שבאו לאחר הרמב"ם חלקו על דבריו. לדעת ר' יוסף אלבו בעל ספר העיקרים, ר' יצחק עראמה בעל העקידה, ר' עובדיה ספורנו ועוד כמה מגדולי ישראל.

33. לשון ספר העיקרים, מאמר ד פרק כה:

"ה' לא ימנע מן האדם טוב בחירתו חלילה"

גם לא כעונש על חטאים חמורים ככל שיהיו, שהרי כבר אמר הנביא (יחזקאל י"ח, לב) "כִּי לֹא אֶחְפָּץ בְּמוֹת הַמֵּת, נָאִם ה', וְהִשִּׁיבוּ וְחִיו!".

את הכבדת לבם של כמה אישים במקרא פירשו הללו בדרכים שונות. הצד השווה שבהן, שאין בהן שלילת הבחירה חופשית. ולעניין הכבדת לבו של פרעה, אדרבה, המכות שהביא עליו ה', הן ששללו ממנו את האפשרות לשלח את ישראל מתוך בחירה חופשית, ואילו הכבדת ה' את לבו (בכל דרך שנפרש זאת) היא שהעמידה אותו על בחירה חופשית אמיתית.

³ וכבר הרגיש בקושיה זאת על מדרש תנחומא פרשנו עץ יוסף וכתב: "ואף על גב דבברד כתיב 'ויחזק לב פרעה' כתיב בתריה (-אחר כך, בראש מכת ארבה י', א): 'כי אני הכבדתי את לבו'. ובכן, לדעתו כוונת ה' בדבריו אלו למשה היא שה' הכביד את לבו של פרעה במכת ברד הקודמת. אף שישנם פרשנים שפירשו בדרך זו, הרי היא קשה: הרי במכת ברד נאמר 'ויסוף לחטא ויכבד לבו'! נראה אפוא כי כוונת דברי ה' היא כפי שפירשם ראב"ע: 'ואל תשתומם (-אתה משה) בעבור שחזק לבו עד עתה, כי אני הכבדתי את לבו'. אפשר לפרש עוד, כי דברי ה' מכוונים לעתיד ולא לעבר, ושיעורם: 'כי אני הכבדתי את לבו שלא ישמע אליך בבואך אליו עתה'.

בחי ובאדם; באופייה הניסי המובהק; בהופעתה החזותית-שמיעתית המרשימה; בייחודה המוסרי; בתגובת של פרעה לה – בוודוי אמיתי, ובאופי של חזרתו לסורו.

35. לאור ייחוד זה של מכת ברד מעלה הרב סמט את

ההשערה הבאה:

מכת ברד- המכה השביעית- עשויה הייתה להיות המכה האחרונה, המכה המביאה את פרעה ואת עמו ועבדיו לחרטה אמיתית ולתשובה על חטא החזקתם בישראל בכוח בניגוד לצו ה'. לו זכה פרעה וזכה העם המצרי היו דברי הוודוי של פרעה "חטאתי הפעם, ה' הצדיק ואני ועמי הרשעים... ואשלחה אתכם ולא תספון לעמד" יוצאים אל הפועל. או אז היו ישראל יוצאים ממצרים מיד לאחר ביטול מכת ברד וסיפור יציאת מצרים היה מקבל משמעות שונה ממה שיש לו כעת. התערבות ה' בהיסטוריה האנושית בסדרה של נסים גלויים השיגה את מטרתה, לא רק ביחס לישראל שיצאו מעבדות לחרות אלא אף ביחס לפרעה ולמצרים שהכירו סוף סוף בא-לוהי ישראל ובצדקת תביעתו מהם.

אולם פרעה הגאה לא זכה: תשובתו הייתה רגעית, ובסור המכה שהביאה אותו לתשובה זו גבר בו רגש הגאווה והעקשנות "ויסף לחטא ויכבד לבו". כיוון שמכת ברד לא השיגה את מטרתה, הוכו פרעה ועמו בשלוש מכות נוספות, שבהן 'התעלל ה' במצרים' (י', ב), ורק האחרונה שבהן, המכה העשירית, 'שברה' את פרעה ואילצה אותו לשלח את בני ישראל – לא מחמת שחזר בתשובה, אלא מחמת הלחץ שלא היה יכול לעמוד בו יותר.

מכת ברד מסמנת אפוא את הסיום החיובי שיכול היה להיות לסיפור יציאת מצרים. כיוון שזה לא התממש, הסתיים הסיפור באופן שלילי כאשר מלאה סאתם של המצרים.